

De arbeidsmarkt in 1988

Dit jaar zal de werkloosheid niet verder dalen. Verwacht wordt dat er dit jaar gemiddeld 685.000 mensen werkloos zullen zijn, hetzelfde aantal als in 1987. De daling stagneert daarmee vooralsnog, terwijl die in de twee voorgaande jaren respectievelijk 50.000 en 25.000 bedroeg¹. (Voor 1989 wordt overigens door het Centraal Planbureau een verdere daling van de werkloosheid met 15.000 personen verwacht.)

De laatste jaren is de werkloosheidsontwikkeling voor mannen gunstiger dan voor vrouwen. Terwijl sinds 1985 de werkloosheid van vrouwen nauwelijks is veranderd, is die van mannen met 17% gedaald. Daardoor zal dit jaar van alle werklozen ca. 61% van het mannelijk geslacht zijn; in 1985 was dat nog ruim 65%.

Naar leeftijd bezien was de ontwikkeling voor jongeren aanmerkelijk gunstiger dan voor ouderen. Sinds 1985 is de

werkloosheid van jongeren tot 25 jaar met bijna een kwart gedaald. De werkloosheid van degenen ouder dan 40 jaar is daarentegen in de periode 1985-1988 met 7,5% toegenomen.

Ook bij de ontwikkeling van de werkloosheid naar beroepsgroep zijn grote verschillen te zien. Het aandeel in de werkloosheid van de produktie- en transportberoepen is sinds 1985 fors teruggelopen. Het aandeel van de werkloosheid in de kwartaire beroepen is weliswaar toegenomen, maar minder dan men soms geneigd is te denken. De ontwikkeling in 1988 wijkt in dit opzicht niet veel af van die in voorgaande jaren.

De ontwikkeling van de werkloosheid naar opleiding vertoont een opmerkelijk beeld, met name dit jaar. Bij lager opgeleiden daalt de werkloosheid. Met name de daling van de werkloosheid op lbo-niveau is aanzienlijk. De werkloosheid op het niveau vanaf mbo is daarentegen in 1988 met 16,5% gestegen. Daardoor is voor deze groep het aandeel in de werkloosheid toegenomen van 18,3% in 1987 naar 21,5% dit jaar. De stagnatie van de werkloosheidsdaling is dus niet te wijten aan het achterblijven van het niveau van gekwalificeerd aanbod, hoewel ook hier de vraag aan de orde is in welke richting men de opleiding heeft voltooid. Niet zozeer veel scholing is van belang, maar goede scholing en in de juiste richting.

Bijzonder zorgwekkend is de positie van etnische minderheden. De werkloosheid van Turken, Marokkanen, Nederlands Antillianen en Surinamers neemt nog steeds toe. Hun aandeel in de totale werkloosheid bedraagt in 1988 13,6%. In 1985 was dat nog maar 10%. Dit verschil in ontwikkeling hangt ten dele samen met het doorgaans geringe opleidingsniveau van deze groepen. Maar terwijl de werkloosheid van

ongeschoolde Nederlanders de laatste jaren daalt, neemt deze onder ongeschoolde buitenlanders nog steeds toe. Dit is een aanwijzing dat andere factoren, waaronder discriminatie, hierbij toch wel een rol spelen.

Naar duur van de werkloosheid bezien zijn de veranderingen in 1988 niet groot. Het aandeel van de zeer langdurig werklozen, dat is langer dan 3 jaar werkloos, daalt enigszins van 24,9 naar 24,6%. Deze ontwikkeling wijkt af van die in de periode 1985-1987 toen het aandeel zeer langdurig werklozen toenam met ruim 5 procentpunt tot een niveau van 24,9%, ten koste van het werkloosheidsaandeel van de groep die tussen 1 en 3 jaar stond ingeschreven. In tabel 2 is deze ontwikkeling weergegeven. Het aandeel werklozen dat minder dan 1 jaar staat ingeschreven neemt in 1988 toe van 46,8 naar 47,9%. Ook het aantal ontslagverzoeken bij de arbeidsbureaus neemt voor het eerst sinds 1982 weer – zij het licht – toe. Het is daarom van groot belang dat de werkloosheid volgend jaar weer daalt, omdat anders een nieuwe 'generatie' langdurig werklozen zal ontstaan.

Door allerlei oorzaken, zoals de vervuiling van de gegevens van arbeidsbureaus, is er discussie ontstaan over de vraag of de geregisteerde werkloosheid nog wel een goede indicator is voor de werkloosheid. Uit empirisch onderzoek blijkt dat in de periode december 1987- februari 1988 de geregisteerde werkloosheid feitelijk 30% lager was dan volgens de gegevens van de arbeidsbureaus. Vermoed kan worden dat deze 'overschatting' in de periode 1985-1988 licht is afgenomen, maar geheel zeker is dat niet³.

Werkgelegenheid

De ontwikkeling van de werkloosheid is een saldo van de verandering van de vraag naar en het aanbod van arbeid en van de aansluiting tussen deze twee.

1. Deze bijdrage is gebaseerd op de *Rapportage Arbeidsmarkt 1988*, een bijlage bij de memorie van toelichting op de begroting van het ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, waarvan de schrijvers de redactie verzorgden.

2. Inclusief de werkloosheid van de overige buitenlanders voor zover niet afkomstig uit de Europese gemeenschap.

3. In de *Rapportage Arbeidsmarkt 1988* is een uitvoerige beschouwing opgenomen over de werkloosheid en de geregisteerde werkloosheid. De geregisteerde werkloosheid blijkt tussen 1983 en 1987 aanmerkelijk meer gedaald dan het aantal werkloosheidsuitkeringen en de werkloosheid berekend volgens de richtlijnen van de Centrale Commissie voor de Statistiek uit 1981, waarin het ontvangen van een werkloosheidsuitkering of het actief zoeken naar werk centraal staan. Tussentijdse wijziging van inschrijvingsplicht doet daaraan geen afbreuk.

Tabel 1. Samenstelling van de werkloosheid in 1985, 1987 en 1988, in procenten

	1985	1987	1988
Geslacht			
– mannen	65,4	62,5	61,5
– vrouwen	34,6	37,5	38,5
Leeftijd			
– jonger dan 25	37,6	33,0	32,3
– 40 jaar en ouder	21,4	24,8	25,6
Beroep			
– produktie en transport ^a	25,8	21,2	20,8
– handel/horeca	16,1	16,5	16,3
– kantoor	13,2	14,6	15,3
– kwartair ^b	11,6	12,4	12,6
Regio			
– grote steden ^c	23,2	26,0	26,9
Opleiding			
– basis/onvoltooid vervolgonderwijs	38,9	40,1	39,0
– lbo	26,5	23,3	21,9
– mavo/havo/vwo	17,0	18,4	17,6
– mbo/hbo/ universiteit	17,6	18,3	21,5
Nationaliteit			
– etnische minderheden	10,1	12,9	13,6
Totaal (x 1.000 personen)	761,0	685,5	685

a. Omvat metaal, bouw en vervoer.

b. Omvat onderwijs, sociale en geneeskundige beroepen.

c. Amsterdam, Rotterdam, Den Haag en Utrecht.
Bron: Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid.

Tabel 2. Werkloosheid naar duur in inschrijving, jaargemiddelden in procenten

	1985	1987	1988 ^a
Korter dan 1 jaar	46,5	46,8	47,9
1 - 3 jaar	33,8	28,3	37,4
Langer dan 3 jaar	19,7	24,9	24,6

a. Raming.

Bron: Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid.

Tabel 3. Werkgelegenheid en arbeidsaanbod, mutaties per jaar x 1.000

	1986	1987	1988
Werkgelegenheid (arbeidsjaren)	80	55	41
Werkgelegenheid (personen)	120	90	70
Geregistreerd aanbod	70	65	70

Bron: CPB.

Vraag

Wat de vraag betreft zijn er twee bepalende factoren: de toename van de werkgelegenheid gemeten in arbeidsjaren en het aandeel deeltijdarbeid. De werkgelegenheid zal in 1988 naar verwachting met 70.000 personen toenemen, tegen een stijging van 90.000 in 1987 en 120.000 in 1986. Hierbij dient te worden opgemerkt dat de zeer sterke toename in 1986 voor een groot deel een inhaalvraag was na de recessie in de voorafgaande jaren. Het globale beeld is er aldus één van een geleidelijk afnemende groei tot een nog altijd acceptabel niveau (zie tabel 3).

De vertraging van de werkgelegenheids groei in 1987 – over 1988 zijn nog geen gedetailleerde cijfers beschikbaar – kan vooral worden toegeschreven aan een afnemende van het aantal banen in enkele grote bedrijfstakken, zoals de metaal, de banken, het openbaar bestuur en het onderwijs. Uitgezonderd in het onderwijs was de werkgelegenheidsontwikkeling voor vrouwen in alle sectoren gunstiger dan voor mannen.

De verhouding tussen de werkgelegenheid gemeten in personen en die in arbeidsjaren geeft een indicatie van het aandeel van deeltijdarbeid in de werkgelegenheid⁴. Dit is in Nederland internationaal gezien groot, in 1988 zo'n 25,6%. Ongeveer 80% van de in deeltijd werkenden is vrouw. Anders gezien, 55% van de werkende vrouwen doet dat in deeltijd. Nergens ter wereld is dit percentage zo hoog. Op het eerste gezicht is het dan ook niet verwonderlijk dat de toename van het aandeel deeltijdarbeid begint af te vlakken en minder onstuimig is dan in het nabije verleden. Dat neemt echter niet weg dat er in de periode 1987-1990 nog eens 190.000 mensen extra in deeltijd gaan werken, dat is bijna 50.000 per jaar.

De mogelijkheden voor meer deeltijdarbeid zijn daarmee nog lang niet uitgeput. Uit de *OSA-arbeidsmarktsurvey 1986* blijkt dat maar liefst 52% van de vrouwen met een voltijd baan in deeltijd wil werken, te weten 20% een deeltijd baan voor minder dan 25 uur per week en 32% een grotere deeltijd baan⁵. Nog geen 10% van de vrouwen met een deeltijd baan wilde langer werken. Volgens de recent beschikbaar gekomen

Enquête Beroepsbevolking 1987 van het Centraal Bureau voor de Statistiek willen 493.000 in voltijd werkenden een deeltijd baan en willen 205.000 in deeltijd werkenden een voltijd baan. Een beperkende factor voor een verdere toename van deeltijdarbeid is dus de snelheid waarmee werkgevers en arbeidsorganisaties ten gunste van deeltijdarbeid kunnen reorganiseren en flexibiliseren. Echter ook de wijze waarop de maatschappij het mogelijk maakt om (in deeltijd) te gaan werken, zoals bij voorbeeld door flexibele openstelling van winkels en kinderopvang, is van invloed op de ontwikkeling van deeltijdarbeid.

Arbeidsaanbod

Na een toename van het arbeidsaanbod in 1987 met 65.000 personen, zullen zich dit jaar 70.000 mensen meer op de arbeidsmarkt begeven. Deze ontwikkeling van het (geregistreerde) aanbod wordt bepaald door drie componenten: een demografisch bepaalde groei, een verandering van participatiegraden en een aantal werkzoekenden dat zich niet laat registreren. De omvang van de demografisch bepaalde groei zal dit jaar 80.000 mensen bedragen. De daling van de participatiegraden, hetgeen samenhangt met een onveranderd grote deelname aan de VUT, verdere vergroting van scholingsmaatregelen en een geringere toename van de participatie van gehuwde vrouwen, leidt tot een daling van het aanbod met 10.000 mensen. Het effect van de niet-registratie is in 1988 naar verwachting nihil.

Werking van de arbeidsmarkt

Veelvuldig wordt de vraag gesteld of de onveranderd hoge werkloosheid niet mede wordt veroorzaakt door het slechte functioneren van de arbeidsmarkt en of de arbeidsmarkt niet voortdurend slechter is gaan functioneren. Onmiskenbaar is ook de kwalitatieve aansluiting tussen vraag en aanbod op de arbeidsmarkt buitengewoon gebrekkig. Niet alleen verschillen de karakteristieken van functies waarvoor het moeilijk is mensen te vinden, en de kwalificaties van werklozen. Ook zijn er vele openstaande vacatures die naar een aantal kenmerken, zoals bij voorbeeld 'opleidingsniveau', wel overeenkomen met dat van veel (langdurig) werklozen. Dit is geen nieuw gegeven. Wel zijn er tekenen die er op wijzen dat de verslechtering van de aansluiting tussen vraag en aanbod, waarvan in het nabije verleden sprake was, zich niet langer voortzet en dat enige verbetering in het verschieft ligt.

Zo nam het aandeel in de werkloos-

heid van de werklozen die langer dan 2 jaar staan ingeschreven toe van 30% in 1984 naar 35% in 1987. Voor 1990 wordt echter weer een daling voorzien tot 33%. Er is al op gewezen dat het werkloosheidsaandeel van laag opgeleiden daalt, terwijl dat van hoger opgeleiden weer toeneemt. Het is eveneens aannemelijk dat de duur waarmee vacatures openstaan, niet verder toeneemt en dit jaar waarschijnlijk licht daalt. Ook het aandeel van de moeilijk vervulbare vacatures daalt: 47,6% in januari 1987, 41,9% twaalf maanden later.

Mobiliteit

Het verband tussen mobiliteit – verandering van baan of functie – en het functioneren van de arbeidsmarkt is niet eenduidig. Een lage mobiliteit kan duiden op verstarring, een zeer grote mobiliteit veroorzaakt hoge wervings-, selectie- en inwerkkosten. Belangrijke vragen zijn in dit verband: kan men door verandering van baan of functie ook daadwerkelijk zijn positie op de arbeidsmarkt verbeteren; in welke mate zijn er gesloten 'interne arbeidsmarkten'; zijn het steeds dezelfde of juist andere mensen die van baan of functie veranderen; en wat is de relatie met de werkloosheid? Uit recent onderzoek komt het volgende beeld naar voren⁶.

Een tijdelijke baan is in het algemeen geen 'dead end job'. Wel blijkt een kwart van de mensen met een tijdelijke baan (zonder direct uitzicht op een vaste) anderhalf jaar later uit het arbeidsproces verdwenen. Van degenen die nog werken heeft de helft een vaste baan gekregen (van degenen die een tijdelijke baan hadden met uitzicht op een vaste was dat driekwart). Een kwart van hen werkt nog steeds tijdelijk bij dezelfde werkgever: voor sommigen van hen is het deels wel een 'dead end job'.

De zogenaamde interne markten lijken niet zo sterk gesloten als wel wordt verondersteld. Intern promotie maken in een onderneming of instelling leidt niet tot een kleinere kans op baanverandering in een daaropvolgende periode. De kans om binnen dezelfde organisatie van functie te veranderen neemt wel toe. In dit opzicht is een tweedeling van de groep werkenden mogelijk: de-

4. Omdat de arbeidsduur van deeltijd banen, die veelal in uren worden afgesproken, constant is, maar die van voltijd banen daalt, stijgt het aandeel deeltijd banen minder snel dan de verhouding van de werkgelegenheid in personen en in arbeidsjaren.

5. Zie Y.K. Grift en J.J. Siegers, *Aanbodterminanten van deeltijdarbeid*, OSA-Werkdocument nr. 46, Den Haag, 1988, blz. 28-29.

6. Zie met name A.M.C. Vissers en W.N.J. Groot, *Arbeidsmobiliteit, beloning en loopbaan*, OSA-voorstudie nr. 25, Den Haag, 1988 en J. Hartog e.a., *Job mobility and unemployment duration*, OSA-Werkdocument nr. 40, Den Haag, 1988.

genen die wel mobiel zijn en degenen die dat niet zijn. Het zijn ook degenen die in de beginjaren tachtig veranderden of in het arbeidsproces intraden, die ook nu van baan veranderen.

De verbanden tussen de mobiliteit en de werkloosheid zijn gecompliceerd. Doordat in de jaren 1981-1983 de vrijwillige mobiliteit (dat wil zeggen anders dan door aangezegd ontslag) sterk achteruit liep, waren er jaarlijks 450.000 vacatures minder dan voor deze recessie. Intreders vonden minder gemakkelijk een baan. Degenen die een baan hadden en wilden veranderen, zochten harder en vonden moeilijker. Werklozen moesten dus met een grote groep anderen concurreren om een geringer aantal vrijkomende vacatures. Ook de interne mobiliteit (functieverandering) in de arbeidsorganisaties nam in deze periode af: er was minder doorstroming. Toch zijn, nu het aantal vacatures weer toeneemt, de kansen voor langdurig werklozen nauwelijks toegenomen. Hun kwalificatie is veelal te laag of in de verkeerde richting en hun werkervaring te gering of teveel verouderd. Ook het verminderde zoekgedrag, doorgaans vanwege ontmoediging na vele malen te zijn afgewezen, is in dit verband een relevante factor⁷. De problematiek van de langdurige werkloosheid kan daarbij als volgt worden geïllustreerd.

Het is niet irreëel te veronderstellen dat er dit jaar zo'n 1,1 à 1,2 miljoen mensen van baan of functie veranderen. Er zijn ongeveer 800.000 vacatures die door ondernemingen of instellingen extern zijn gemeld. Zo'n 500.000 daarvan worden vervuld door reeds werkenden die van baan veranderen en ongeveer 300.000 door werklozen, schoolverlaters en herintreders. Daarnaast veranderen ruwweg 350.000 mensen binnen de onderneming of arbeidsinstelling van functie⁸. Op een totale beroepsbevolking van 6 miljoen mensen zal dus één op de vijf dit jaar van situatie, baan of functie veranderen. De arbeidsmarkt is dus geen statische toestand; zij is een plaats waar vraag en aanbod elkaar ontmoeten en waar stromen een groter inzicht geven in wat er feitelijk gebeurt dan standcijfers, die slechts de situatie op één moment beschrijven. Hetzelfde geldt voor de werkloosheid: hoewel deze dit jaar per saldo niet verandert, is er een instroom en uitstroom van zo'n 700.000 mensen.

Het is evenmin irreëel te veronderstellen dat van de 135.000 mensen die op 1 januari 1988 langer dan 3 jaar werkloos waren, er op 1 januari 1989 110.000 nog steeds werkloos zijn, terwijl er maximaal 10.000 een baan hebben gevonden, en 15.000 de arbeidsmarkt hebben verlaten. Van de banen die vrijkwamen, is – en dan is er optimistisch geschat – 1% door deze zeer langdurig werklozen bezet. Zonder de

subsidie in het kader van de Wet Vermeend-Moor zouden dat er nog minder zijn.

Aldus is de hoge en langdurige werkloosheid zelf een verklarende factor geworden voor de grote werkloosheid. Hiermee komt de vraag naar de aard van de werkloosheid aan de orde. In welke mate valt de feitelijke werkloosheid samen met de natuurlijke? Met behulp van de hysteresis-analyse⁹ kan daarover een uitspraak worden gedaan. Hysteresis-analyse staat centraal in de traditie van onderzoek naar de ontwikkeling van de werkloosheid bij een constant prijspeil. De hysteresis-theorie houdt in dat de werkloosheid mee wordt bepaald door de werkloosheid in het verleden. Oorzaak van het hysteresis-effect is dat de invloed van de langdurig werklozen op de loonvorming geringer is dan die van kortdurig werklozen, en dat daarmee het 'zelfherstellend' vermogen van de arbeidsmarkt afneemt. Hysteresis wijst dus op een verslechtering van het functioneren van de arbeidsmarkt.

Wordt met het hysteresis-effect rekening gehouden, dan is een forse toename van de 'natuurlijke werkloosheid'¹⁰ in de jaren tachtig niet onaanneemelijk. Ondanks de hoge werkloosheid is de effectieve arbeidsreserve (dat deel van de werkloosheid dat invloed heeft op de loonvorming) beperkt in omvang. Het Centraal Planbureau raamt de omvang op 100 à 200.000 personen. Door deze geringe arbeidsreserve dreigen knelpunten op de arbeidsmarkt groter te worden. Loonmatiging en groeibevordering zijn zodoende alleen mogelijk bij een effectief arbeidsmarktbeleid, maar anderzijds kan het arbeidsmarktbeleid alleen effectief zijn bij loonmatiging en economische groei.

Structuurverschuivingen

Groei van werkgelegenheid en afnemende van werkloosheid zijn het saldo van een geheel van conjuncturele en structurele ontwikkelingen van opkomst, aanpassing en ondergang van bedrijfstakken en ondernemingen en van verschuiving van regionale zwaartepunten.

Regio's

De werkgelegenheidsgroei loopt bezien naar landsdelen niet zo veel uiteen (zie tabel 4). De toename is het grootst in het zuiden van Nederland en het geringst in het westen. Wat de provincies betreft stijgt de werkgelegenheid het snelst in Utrecht en het minst in Zeeland. De positie van de zuidelijke en oostelijke delen van het land lijkt op dit moment wat gunstiger dan de positie van de westelijke delen.

Tabel 4. Werkzame personen naar regio, jaarlijkse procentuele groei

	1984-1986	1986-1987
Noorden	3,3	1,2
Oosten	3,6	1,8
Westen	2,8	1,6
Zuiden	3,7	2,1

Bron: CBS en Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid.

Wordt er verder gedesaggregeerd, dan blijkt dit niet voor alle regio's op te gaan. Sinds 1980 is de werkgelegenheid het snelst gestegen in noordoost Noord-Brabant en in Groot-Amsterdam¹¹. In de periode 1980-1986 nam de werkgelegenheid daar gemiddeld met meer dan 3,5% per jaar toe. Het ongunstigst was de ontwikkeling in de Zaanstreek, waar de werkgelegenheid in dezelfde periode jaarlijks met 3% daalde. Nadere analyse naar deze verschillen in ontwikkeling leert dat niet zo zeer een gunstige sectorale uitgangspositie van belang is voor de werkgelegenheidsgroei (dat wil zeggen een regio heeft veel werkgelegenheid in sectoren die landelijk snel groeien), maar meer de ontwikkeling van de werkgelegenheid binnen sectoren ten opzichte van het landelijk gemiddelde. Of een regio het goed of slecht doet is minder afhankelijk van de sectorstructuur dan van (andere) plaatsgebonden factoren.

Het regionale werkgelegenheidspatroon is in dat van de werkloosheid maar ten dele terug te vinden. Feitelijk zijn er nog maar twee provincies met een werkloosheid die structureel hoger is dan het landelijk gemiddelde: Groningen en Friesland. De relatieve positie van de drie zuidelijke provincies is tussen 1984-1987 voortdurend verbeterd en die van de twee noordelijke verslechterd. Deze beweging lijkt in 1988 echter tot stilstand gekomen. De werkloosheid is een probleem dat zich in sterke en toenemende mate concentreert in de twee noordelijke provincies en enkele grote steden. Meer dan één op de vier werklozen woont in de vier grote steden. Opvallend is daarbij de positie van Amsterdam en Rotterdam. Terwijl de werkgelegenheid daar zich

7. Centraal Bureau voor de Statistiek, *Supplement bij de sociaal-economische maandstatistiek*, 1988, nr. 1.

8. Vissers en Groot, op. cit., blz. 45.

9. Vgl. H. van Ees en H. Garretsen, *Hysteresis en werkloosheid*, ESB, 20 juli 1988.

10. De 'natuurlijke' werkloosheid is de werkloosheid in een economie met volledige concurrentie die constant blijft bij ieder inflatieniveau. Het begrip werd voor het eerst geïntroduceerd door Friedman aan het eind van de jaren zestig.

11. Exclusief de stad Amsterdam.

geenszins slecht ontwikkelt, neemt het aandeel in de landelijke werkloosheid er voortdurend toe. Een werkloze die in één van deze steden woont en minder dan een jaar werkloos is, heeft 52% kans binnen 12 maanden uitgeschreven te zijn. Voor een werkloze in één van de 17 grootste steden is dat 60% en in de rest van het land 70%.

In veel regio's, met name in het midden en het westen, is het werkloosheidspercentage daarentegen gedaald tot een niveau dat wellicht samenvalt met het frictieniveau. Deze ontwikkelingen zouden duidelijk kunnen maken waarom er in vele functies, landelijk gezien, zowel overschotten als tekorten voorkomen.

Technologie en opleiding

Technologie dringt niet in alle sectoren en ondernemingen met dezelfde snelheid door. Diffusie van technologie is ook geen proces dat op zich zelf kan worden gezien, maar is een onderdeel van ingrijpende veranderingen in ondernemingen. In dat opzicht zijn er veel verschillende manieren waarop technologische innovaties worden geïntroduceerd. Men kan de organisatie bij voorbeeld zo inrichten dat het zittende personeel na omscholing nieuwe taken krijgt ('scholingsoptie'). Ook kan men trachten nieuw, hoger gekwalificeerd personeel te werven ('wervingsoptie')¹². Het blijkt dat er daarbij een groot verschil in wervingsgedrag is tussen sectoren en tussen grote en kleine bedrijven.

Ondernemingen verrichten aanzienlijke scholingsinspanningen. Niet alleen maatschappelijk, maar ook voor de betrokken organisaties zelf is de scholingsoptie in principe de gunstigste en niet alleen in verband met technologische innovaties. Jaarlijks volgt in organisaties met minder dan 100 werknemers 1 op de 10 een cursus. In bedrijven met meer dan 500 werknemers is dat bijna 1 op 2. De totale scholingskosten van bedrijven¹³ bedroegen in 1986

Tabel 5. Toename van de scholingskosten als aandeel van de loonkosten^a naar bedrijfstak en grootteklasse, 1981 en 1986, in procenten

	1981	1986
Bedrijfstak		
- delfstoffen en industrie	0,8	1,6
- handel	0,2	0,8
- bank- en verzekeringswezen	1,2	2,3
Grootteklasse		
- 5 - 99 werknemers	0,5	0,5
- 100 - 499 werknemers	0,7	1,2
- meer dan 500 werknemers	1,3	2,9

a. Inclusief gedeerde arbeidskosten.

Bron: Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid; raming op basis van cijfers van het CBS.

f 2,3 miljard¹⁴. Veel scholing vindt plaats in de transportsector, het bank- en verzekeringswezen en de zakelijke dienstverlening. Weinig scholing vindt plaats in de handel, de horeca en in de bouw. De afgelopen jaren zijn de scholingsinspanningen van organisaties fors toegenomen, vooral in grote bedrijven (zie tabel 5).

Er zijn voor onderneming vier redenen om te scholen¹⁵:

- er is van technologische vernieuwing sprake en deze gaat gepaard met een behoefte aan nieuwe kwalificaties;
- wijzigingen in commerciële omstandigheden;
- organisatieveranderingen, ingegeven door de wens een eigen 'bedrijfs-cultuur' te vormen;
- demografische veranderingen (nog niet zo belangrijk, maar in de toekomst van meer gewicht).

Uit Frans onderzoek blijken verder de kapitaalintensiteit, initiële scholingsgraad en de financiële situatie van de bedrijfstak belangrijke verklarende variabelen te zijn voor de verschillen in scholingsinspanning. Voor Nederland kunnen deze variabelen echter niet worden gekwantificeerd. Gezocht is naar indicatoren die deze variabelen goed benaderen. Het aandeel van werknemers met een opleiding op hbo- of universitair niveau is een indicator voor de initiële scholingsgraad, en daarmee in zekere zin ook voor de mogelijkheid tot technologische verandering; de mate van automatisering is een indicator voor de diffusie van informatietechnologie, de omvang van investeringen en researchinspanningen zegt iets over de kapitaalintensiteit van de bedrijfstak en de arbeidsinkomensquote is een indicator voor de rendementspositie.

Er is echter een vierde variabele van belang. Indien in een bedrijfsklasse het kleinbedrijf domineert kan worden verwacht dat in de betreffende bedrijfsklasse weinig wordt geschoold, als gevolg van een soort 'prisoner's dilemma'. Men is bang dat de concurrent ervan profiteert als de geschoolde werknemer na het voltooien van de opleiding van baan verandert. Uit empirisch onderzoek blijkt dat ongeveer 70% van de verschillen tussen bedrijfsklassen in scholingsinspanningen samenhangt met de verschillende investeringsactiviteiten het aandeel automatiseringspersoneel en het gevangenendilemma waarvoor kleine bedrijven zich zien gesteld.

Ten slotte

De werkloosheid daalt in 1988 onvoldoende. De hoofdoorzaken zijn de af-

nemende werkgelegenheidsgroei (vooral van deeltijdarbeid) en de stagnerende arbeidstijdverkorting. Ook speelt een rol dat het arbeidsaanbod blijvend hoog is. In principe is echter aan de aanbodzijde de wens om meer in deeltijd te werken nog groot. Een stagnerende werkloosheidsdaling in combinatie met een afnemend aantal vacatures behoeft op zich zelf niet te wijzen op een verslechtering van het functioneren van de arbeidsmarkt. De aanzienlijke discrepantie tussen vraag en aanbod, de combinatie van langdurige werkloosheid en moeilijk vervulbare vacatures is daarentegen zorgwekkend.

In dat licht moet ook worden gewaakt voor een nieuw omvangrijk cohort werklozen, dat nu nog kortdurend werkloos is, maar straks langdurig werkloos dreigt te worden. Bevordering van economische groei en loonmatiging, in het bijzonder op het minimumniveau zijn ook in dit verband van groot belang. Daarnaast dient het arbeidsmarktbeleid zich in sterke mate te richten op het tegengaan van de instroom in de langdurige werkloosheid. Heroriënteringssprekken zijn van zo'n aanpak een goed begin, maar ook niet meer dan dat. Een passend aanbod van scholingsmaatregelen - aansluitend bij wat er bij het bedrijfsleven al plaatsvindt - en een voortvarende invoering van het Jeugdwerkgarantieplan - dat werkloze jongeren een (tijdelijke) baan biedt in de kwartaire sector - is nodig. Nieuwe regelingen zoals door het kabinet zijn voorgesteld kunnen het sluitstuk vormen van een actiever arbeidsmarktbeleid¹⁶.

Pieter Boot
Joop Weisbeek
Hugo de Wolf

De auteurs zijn verbonden aan de Directie Arbeidsmarkt, Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid. Deze bijdrage is geschreven op persoonlijke titel.

12. Zie B. Alders, J. Christies en R. Bilderbeek, *Technologische ontwikkeling en verandering in de werkgelegenheidsstructuur*, Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, 1988.

13. Exclusief het leerlingwezen en de gezondheidszorg.

14. CBS, Statistiek Bedrijfsopleiding; Een ander onderzoek (G.J. Wijers e.a., *Bedrijfsopleidingen in de lift*, Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, 1986) raamde een omvang van f 3,5 miljard. Wijers e.a. overschatten vooral de scholing in kleinere bedrijven. Wordt rekening gehouden met de toeneming van de scholing sinds 1986 en wordt ook de gezondheidszorg meegeteld dan is een totaal bedrag van f 3,5 miljard voor 1988 verdedigbaar.

15. Zie P.A. Boot, *Bedrijfsopleidingen, Tijdschrift voor Arbeidsvraagstukken*, 1988, nr. 1.

16. *Scholing en werk*, Tweede Kamer, vergaderjaar 1988-1989, 20 809.